

La *qüestió* catalana a la premsa andalusa del 1930: L'homenatge de Barcelona als intel·lectuals castellans

The Catalanian qüestió in the Andalusian Press in 1930: the Tribute of Barcelona to the Castilian Intellectuals

LOURDES SÁNCHEZ RODRIGO

(Universidad de Granada)

lsanchez@ugr.es

Recibido: noviembre de 2015. Aceptado: diciembre de 2015

Resum: Projecció a la premsa andalusa de l'homenatge que van rebre els intel·lectuals castellans a Barcelona l'any 1930, en un acte de clar compromís amb la cultura catalana i la imminent proclamació de la II República espanyola.

Mots clau: Premsa i política. Intel·lectuals. Andalusia, Catalunya, Espanya i la II República

Abstract: Projection in the Andalusian press of the tribute that Castilian intellectuals receipt at Barcelona in 1930, a committed event with Catalanian culture and the imminent proclamation of the Second Spanish Republic.

Keywords: Press and politics. Intellectuals. Andalusia, Catalanian, Spain and the 2nd Republic.

INTRODUCCIÓ

Barcelona, 23 de març del 1930. Després d'un llarg viatge, comencen a arribar a Barcelona des de Madrid i d'altres llocs de l'Estat un grup heterogeni d'escriptors i intel·lectuals en llengua castellana convidats pels seus companys catalans per homenatjar-los i agrair-los el suport a la llengua i a la literatura de Catalunya durant els anys de la Dictadura del general Primo de Rivera (1923-1930), el govern del qual havia anat promulgant diverses mesures legislatives que prohibien el seu aprenentatge i el seu ús públic. Entre d'altres, el 18 de setembre de 1923, tot just arribat al poder executiu, Primo de Rivera havia prohibit hissar la senyera, així com fer ús públic de la llengua catalana; el 27

d'octubre del mateix any havien estat amenaçats amb sancions els mestres si no ensenyaven en castellà; a més, «*se clausuraban por orden gubernativa ciento cuarenta y seis asociaciones de significación patriótica catalana, desde los inocuos Pomells de Joventut hasta el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, pasando por la Protectora de l'Ensenyança Catalana*» i, el que era el més greu de tot, el 1924 «*los diputados provinciales electos eran sustituidos por otros designados por los gobernadores civiles. La Mancomunitat de Catalunya pasaba así a manos de la derecha españolista local*» (Balcells 2011: 69). La institució va ser liquidada, definitivament, el 1925. Els anys següents, els atacs contra les institucions catalanes continuaren amb l'intent de tancament de l'Institut d'Estudis Catalans, la destitució i l'expulsió del país d'uns quants membres de la Junta del Col·legi d'Advocats de Barcelona per oposar-se a publicar la *Guia Judicial* en castellà el 1926, o, fins i tot, amb les mesures preses contra el clergat català que s'oposava a predicar en una llengua que no fos la catalana.

Davant d'aquest panorama polític, el grup castellà compromès amb la defensa de la cultura a Catalunya per tal de restablir la normalitat que ja s'hi havia assolit abans de la dictadura de Primo de Rivera, va ser rebut amb gran entusiasme a la ciutat de Barcelona per tots aquells que els agraïen l'esforç que feien des de temps enrere.

Tot havia començat l'octubre del 1923, quan José Martínez Ruiz, Azorín, va intentar organitzar una conferència, a Àvila, on va voler reunir a gran part de la *inteligentsia* de l'Estat. El projecte es va frustrar però deixà, tanmateix, un sentiment compartit de seguir treballant junts en la defensa d'una Espanya pluricultural i plurilingüe (Pericay 2013: 138-140). Poc després, el mes de març de 1924, per iniciativa de Pedro Sáinz Rodríguez, cent setze homes de lletres castellans signaven una carta dirigida a Primo de Rivera on feien palesa la seva protesta pel tracte que rebia el català. La carta era agraïda des de Catalunya per diverses associacions culturals com la *Real Acadèmia de les Bones Lletres* o el *Consistori dels Jocs Florals de Barcelona* entre d'altres entitats (Ventalló 1976: 28-41; Arbeloa 1979: 191-199). Sota frases com aquesta: «*Queremos cumplir con un verdadero deber de patriotismo, diciendo a Cataluña que las glorias de su idioma viven perennes en la admiración de todos nosotros y serán eternas mientras imperen en España el culto y el amor desinteresado a la belleza*» començava un pla de recolzament i col·laboració de la intel·lectualitat castellana als seus companys catalans, una fita del qual va ser l'*Exposición del Libro Catalán* celebrada el 5 de desembre del 1927 organitzada per la Cambra del Llibre de Barcelona, a les sales del Palacio de Bibliotecas y Museos del Paseo de Recoletos de Madrid, on es van veure més de sis mil volums en llengua catalana editats des del 1900 (Ventalló 1976: 45-61) i fins a cent quinze revistes de matèries diverses també editades en català.

L'*Exposición* va ser inaugurada pel ministre d'instrucció pública del moment, acompanyat pel director de la Biblioteca Nacional, Francisco Rodríguez Marín, el de la Real Academia de la Lengua Española, Ramón Menéndez Pidal. Entre els catalans, l'activista polític i cultural, implicat en feines editorials i director de la Fundació Bernat Metge, Joan Estelrich, que, en aquell moment, tenia unes

bones relacions amb els intel·lectuals castellans per intermediació del menorquí Josep Maria Ruiz Manent instal·lat a Madrid i dins l'òrbita del diari d'Ortega *El Sol* (Salord Ripoll 2015: 151), a més de Jordi Rubió i Balaguer, director de la Biblioteca de Catalunya, Rafael Vehils, Lluís Bertran i Pijoan, Tomàs Garcés, Joan Givanel i Mas i Antoni López Llausàs, va ser visitada fins i tot pel rei Alfons XIII. Durant els dies de l'exposició, s'hi va oferir un «ciclo de conferencias sobre la renovación cultural en Cataluña: la historiografía comentada por Valls i Taberner, prosa y teatro por Carles Soldevila, el uso literario del catalán por Carles Riba, la poesía lírica por Tomàs Garcés, la aportación valenciana, rosellonesa y mallorquina por Miquel Ferrà, arte por «Apa», ciencia por el doctor Bellido y el brillante resumen por Estelrich» (Ucelay-Da Cal 1991: 65), que es va publicar com a llibre amb el títol *Cataluña ante España* a la *Gaceta Literaria* d'Ernesto Giménez Caballero, revista que va tenir un important paper en la consolidació i coneixement arreu de l'estat de la literatura catalana en aquells anys i que, fins i tot, va arribar a tenir un espai fix escrit en català, que portava per títol *Gaceta catalana*, i era dirigit per Tomàs Garcés. La *Gaceta* va organitzar un banquet amb motiu de la cloenda de l'exposició a l'Hotel Palace de Madrid, presidit per Pompeu Fabra (Ventalló 1976: 55), durant el qual Giménez Caballero va pronunciar unes paraules, algunes en català en acabar el seu discurs, de respecte i de defensa a la llengua de Catalunya (Ventalló 1976: 55). Un mes més tard de l'exposició, una representació madrilenya de la revista es traslladava a Barcelona, per tornar la visita i per assistir, entre fortes mesures de vigilància, a una altra de Cartells literaris a les Galeries Dalmau (Ventalló 1976: 61). Anys més tard, el 1929, s'inaugurava, amb gran ressò a la ciutat comtal, la Llibreria Barcelona (Pericay 2013: 66-74).

La trobada del 23 de març de 1930 era, doncs, la culminació del camí emprès anys enrera en plena dictadura. La invitació deia així:

Un grupo de catalanes, pertenecientes a los más diversos matices y tendencias invitan a ustedes, en su calidad de hombres representativos de la intelectualidad y del espíritu castellanos, para que vengan a Barcelona y asistan al banquete de homenaje con que el día 23 del corriente mes de marzo deseamos demostrar nuestra gratitud a una representación de aquellos que los días de persecución y negación, patentizaron su simpatía hacia nuestro esfuerzo cultural, nuestra lengua y nuestro espíritu. Nuestro acto quiere ser sencillamente cordial, de inteligencia, de comprensión, sin objetivos extraespirituales. Esperamos que ahora, sin mayores obstáculos, nos será posible exteriorizar nuestro sentimiento, y esperamos vernos honrados con la presencia de usted entre nosotros en Barcelona (Ventalló 1976: 65-67).

Acompanyats per una multitud entusiasta de barcelonins, que els van seguir des de l'estació fins a l'Ajuntament i d'aquí al Palau Nacional on van sentir l'Orfeó Català, els intel·lectuals castellans van rebre l'homenatge principal a la nit, a l'hotel Ritz, on se celebrà un sopar al qual van assistir més de cinc-centes persones. L'endemà, convidats a una excursió a Sitges i al Cau Ferrat de Santiago Rusiñol, i una visita al Palau de la Diputació, a la Biblioteca de Catalunya i a l'Institut d'Estudis Catalans, els actes oficials van finalitzar. Tanmateix, uns

quants van participar en petites recepcions com el dinar on es van reunir editors i escriptors al restaurant Can Soler amb, entre d'altres, Pompeu Fabra o Gaziel, o el sopar, al restaurant Pàtria, que la Joventut Republicana de Catalunya va oferir als seus camarades espanyols que s'havien traslladat a Barcelona amb Manuel Azaña al cap. La resta, la majoria, ja havia tornat a casa.

L'organització de la trobada va ser encapçalada per Joan Estelrich, l'home de confiança de Francesc Cambó, amb qui tenia una relació política i intel·lectual des de l'any 1917 (Jorba 2015: 62-69), a la qual s'hi van afegir personalitats rellevants de la Catalunya d'aleshores, republicans, socialistes, militants de la Lliga Regionalista i d'altres sense adscripció política, com Jaume Aygauder i Miró, Jaume Bofill i Mates, Pere Bosch Gimpera, Pere Coromines, Lluís Nicolau d'Olwer, Rafael Campalans, Gustau Gili, Pere Rahola, Carles Riba, Gaziel, Carles Cardó, Antoni Rovira i Virgili, Amadeu Vives, Pompeu Fabra, Pi i Sunyer, Josep M. López Picó (Ventalló 1976: 66-67; Arbeloa 1979: 170; Pericay 2013: 371-372). Tots es van conjurar per col·laborar en la preparació de la reunió que es convertí en una festa cultural amb una important càrrega política i ideològica, tot i el missatge de benvinguda ofert pel president de l'Ateneu Barcelonès, el reconegut republicà Pere Coromines, que havia dit:

no nos parecería honesto convertir este generoso movimiento en una maniobra política, aunque diéramos a esta palabra y al propósito que siempre tiene por objetivo, un sentido de victoria espiritual (Ventalló 1976: 70-71).

Per la part castellana, Américo Castro, subratllava al seu discurs «*el carácter apolítico y espiritual del encuentro*» (Arbeloa 1976: 173) amb aquestes paraules: «*Nos encontramos aquí para iniciar el diálogo de las letras cuando ha terminado el monólogo de las armas*» (Ventalló 1976: 82-84). Però, tanmateix, ningú no va poder amagar que l'acte, també, era de desgreu. Així ho va deixar ben clar el socialista granadí Fernando de los Ríos quan va reclamar «*el respeto a lo peculiar y distinto*» (Pericay 2013: 284).

El cert és que «*la eficacia indirecta política de los mismos fue indudable. Se ha hablado mucho del Pacto de San Sebastián y se ha dejado a un lado, muy injustamente, la importancia del encuentro de Barcelona*» (Arbeloa 1979: 186), el desenvolupament del qual durant aquests dies venia a demostrar que el problema de Catalunya i el seu encaix a Espanya era un factor determinant a la política espanyola que seguia sense resoldre's i, per tant, una de les claus de volta del clima de tensió que vivia el país. De fet, el dia de l'arribada a Barcelona de la majoria dels convidats castellans, a l'estació mateix, es van repartir exemplars d'un manifest titulat *Inteligencia Republicana* que no només condemnava la Dictadura, sinó que també demanava la República Federal definida en uns quants punts bàsics (Arbeloa 1979: 178-179). De tots els participants, potser Manuel Azaña, gairebé un desconegut a Catalunya en aquells moments (Contreras 2008: 125), és qui més va destacar, als seus discursos, la importància política que tenia per a ell aquesta reunió. Tant al sopar del Ritz com al banquet republicà de l'endemà al restaurant Pàtria on va pronunciar un discurs «*bien meditado*» (Balcells 2011: 106) titulat *La libertad de Cataluña y la de España*. Azaña, defensor de la República federal, reclamava el respecte de la voluntat del poble català

«porque, muy lejos de ser inconciliables, la libertad de Cataluña y la de España son la misma cosa» (Azaña 1990: III, 575; Ventalló 1977: 23).

LA PROYECCIÓN A LA PREMSA ANDALUSA DE L'ÈPOCA

La notícia, doncs, s'escampava per tot arreu i els nombrosos articles que van anar apareixent a la premsa espanyola de l'època reflectien l'efervescència política que s'hi vivia i el que aquest acte de Barcelona representava d'èxit polític contra la dictadura continuista del general Berenguer, traspassat Primo de Rivera a París el dia 16 de març, després d'haver estat desallotjat del poder pel rei Alfons XIII, a proposta dels comandaments de l'exèrcit, el 28 de gener del 1930.

Al suport lògic dels diaris catalans, s'hi afegia el de Madrid i el de la majoria de l'Estat, fins i tot, el del catòlic i conservador *El Debate*, –encara que poc temps després el criticaria aferrissadament–, subratllant-ne l'obligada necessitat de cordialitat i comprensió entre totes dues cultures, tot reconeixent que «*quien acarrea una mayor responsabilidad es Madrid y no Barcelona, por cuanto a ella correspondía, en tanto que capital del reino, la obligación de comprender a una de sus partes*» (Pericay 2013: 211).

El propòsit d'aquest treball és, doncs, ressenyar de quina manera va arribar a la comunitat andalusa el que estava passant a Catalunya durant aquells dies i la repercussió que hi va tenir la trobada, a la qual s'hi van sumar, amb la seva presència, entre altres andalusos de Sevilla, Còrdova o Màlaga, l'eminent socialista i catedràtic de la Universitat de Granada Fernando de los Ríos, o amb la seva adhesió el conegut publicista granadí Melchor Fernández Almagro, autor d'un llibre que apareixerà poc temps després, l'any 1932, titulat *Catalanismo y República española*, tots els quals, amb un conegudíssim a Catalunya García Lorca, en aquells dies als Estats Units, havien signat el manifest de 1924 (Pericay 2013: 367-370). Per fer-ho he resseguit les capçaleres més importants de la premsa de Granada i Sevilla, les dues capitals culturals i universitàries d'Andalusia a la primera meitat del segle XX: *El Noticiero Sevillano*, *El Correo de Andalucía*, *El Liberal*, *La Unión* i l'*ABC* a Sevilla; *La Verdad*, *La Publicidad* i *El Defensor* a Granada.

En aquest sentit, després d'investigar els fons de les Hemeroteques municipals de totes dues ciutats (malauradament d'algunes de les publicacions no en queda rastre o no s'hi conserven molts dels seus números), he pogut constatar que, a la premsa conservadora, la festa de Barcelona hi passà pràcticament desapercebuda, el que no deixa d'ésser significatiu. Per exemple, entre els portaveus de les dretes andaluses, al *Noticiero Granadino* només hi llegim una petita nota, datada a Barcelona el dia 24, que informa del programa d'actes sense més afegit que «*hubo discursos fraternales y al acto asistieron autoridades*» (XXVII, 26/III/1930, p.3). A Sevilla, el cedista *El Correo de Andalucía* o el carlí *La Unión*, en aquests dies, tampoc no en fan cap esment. La línia editorial de gran part d'aquestes publicacions, tant a Sevilla com a Granada, era marcadament centralista i monàrquica, i, per tant, no paraven atenció en tot el que significaven les activitats d'oposició al règim, llevat de l'*ABC* de Sevilla, el

diari de Luca de Tena que havia començat la seva etapa andalusa el 1929, any de la celebració de l'exposició Ibero-Americana (Álvarez + Fernández 2009a: 214). Tot i el seu conservadorisme, sí que hi trobem un gran desplegament informatiu sobre l'encontre, però l'edició andalusa seguia sovint els editorials i les cròniques que apareixien a Madrid. No obstant això, si l'he volgut esmentar al meu treball, ha estat no sols perquè algunes de les seves informacions estaven escrites per signatures sevillanes (Álvarez + Fernández 2009b: 127), sinó perquè, a més, estaven dirigides a un públic diferent al madrileny, el lector andalús.

Ben al contrari del que veiem a les publicacions conservadores, a les progressistes, per exemple la republicana *El Defensor de Granada* o l'independent *El Liberal* de Sevilla, tot allò que passava a Catalunya, per la incidència que tenia per al desenvolupament polític espanyol, era amplament ressenyat. Així, un succés de gran actualitat en aquells dies, la petició d'amnistia per als condemnats pel conegut «complot del Garraf», un intent de regicidi executat per un grup d'independentistes catalans preparat per al dia 6 de juny del 1925 que, finalment, va ser desarticulat, hi va ser tema principal. A la bibliografia consultada es pot llegir que, en acabar el sopar del Ritz, es va redactar un telegrama dirigit al president del Consell de Ministres, per iniciativa de Sáinz Rodríguez i de Ossorio y Gallardo, en el qual es demanava l'indult i la revisió del procés, que van signar tots els assistents. Però he de remarcar que, dies abans, diaris republicans com *El Liberal* de Sevilla ja estaven seguint amb molt d'interès la notícia (XXX, n.º 10.726, 11/III/930, p.1) i es felicitaven per les fructíferes negociacions del president de la diputació barcelonina (XXX, n.º 10.736, 21/III/1930, p.1). Finalment, el dia 21 de marzo (Año XXX, n.º 10.735, p.1) el diari anunciava que «*ha sido sobreseída la causa que se seguía por el complot de septiembre del 28 por derribar al gobierno de la Dictadura*».

a) Sevilla

La capital d'Andalusia comptava, en aquests anys, amb diversos mitjans de diverses tendències ideològiques. Entre els de més importància, els que representaven la línia assimilista o, com a molt, regionalista, especialment el ja citat *ABC* i el liberal *El Noticiero Sevillano*. I per la part republicana i federalista el també esmentat més amunt *El Liberal*. Tots tres van informar sobre els actes de Barcelona des de perspectives ben diferents però tots tres, en fer-ho amplament, ens mostren que la notícia aixecava gran interès.

Així, a la seva edició del dia 23 de març (XXVI, n.º 8.498, p.40), l'*ABC* de Sevilla, a més de fer-hi la ressenya sobre el programa d'actes, hi afegia que: «*para recibir a los intelectuales, la Casa de Castilla ha convocado a sus asociados y demás castellanos que residan en Barcelona, y lo mismo han hecho otras entidades de carácter regional*». Comentari que volia remarcar el retret als organitzadors pel caràcter polític, esquerrà, amb què s'havia desenvolupat l'homenatge de Barcelona sense representació de la dreta espanyola i que reflectia ben bé la línia ideològica d'aquest diari amb gran implantació a Andalusia (Álvarez + Fernández 2009b: 131). L'editorial, a la primera pàgina del dia 26 de març (*ABC*, Año XXVI, n.º 8.501), tornava a subratllar aquest aspecte i, a

més, feia una crítica molt punyent a un dels assistents, el senyor Ossorio y Gallardo, a qui s'atacava per incoherència ideològica —«representa en las derechas la paradoja» llegim—, en recordar el seu paper durant els dies de la Setmana Tràgica del 1909, quan havia estat governador civil de Barcelona però que, en aquell moment, només buscava l'aplaudiment de les esquerres. El text acabava dient que no s'havia dit:

ni una vez nacional, sino del Estado, y de una y otra parte, la frase «Federación Republicana» ha definido el carácter político del encuentro. Política en el fondo, como aspiración futura; político en el provecho ocasional por el sufragio para la amnistía contra delitos de lesa Patria, sentencias por tribunales ordinarios. Ni por acaso ha sonado la palabra Patria, como Patria común, lazo indisoluble y supremo (...) No comprendíamos que para usar un pueblo de su dialecto o de su idioma faltaba el molde adecuado, que es la República federal. Ahora queda explicado por qué las publicaciones de mayor circulación en Cataluña se editan todavía en castellano.

El del dia 28 de març (XXVI, n.º 8.503, p. 1) l'ABC obria les seves pàgines amb l'editorial titulat «Regionalismo sí. Separatismo, no» on diferenciava entre autonomia administrativa i autonomia política. La tesi principal era la defensa de la unitat nacional i d'un estat amb la Monarquia com a institució organitzadora davant de tots aquells que volien «destruir España», per la qual cosa no es podia acceptar de cap de les maneres el que havia passat a Barcelona: «no estamos dispuestos a que el banderín separatista, aunque hoy se ponga flecos de intercambio intelectual, se apropie, como un contenido suyo lo que no es suyo, ni en la doctrina ni en la realidad».

Un altre mitjà, *El Noticiero Sevillano*, que es va publicar «ininterrumpidamente durante cuatro décadas, desde 1893 a 1933, convirtiéndose durante algunos meses de 1931 en órgano de expresión del partido Republicano Radical liderado en la Baja Andalucía por Diego Martínez Barrio» (Álvarez + Fernández 2009b: 124), va informar, també, sobre la reunió de Barcelona.

A la dècada dels anys vint, època d'oposició del diari a la dictadura de Primo de Rivera, hi van escriure signatures tan conegudes pel seu republicanisme com les de Marcelino Domingo, Augusto Barcia, Ramón Pérez de Ayala, Chaves Nogales o Gabriel Alomar, entre d'altres. Però, en aquest any de 1930, *El Noticiero Sevillano* pertanyia a la Compañía Iberoamericana de Publicaciones i, encara que se seguia declarant independent, des que havia entrat a formar part del seu grup d'accionistes l'intel·lectual i home de negocis d'origen català José Gastalver Gimeno, s'arreglerava en una ideologia de dreta regionalista clarament enfrontada a l'andalusisme de Blas Infante. Fins al punt que «tras la Dictadura pretendió orientar a la Concentración Monárquica —una entidad formada aprisa y corriendo en Sevilla con los restos de las formaciones conservadoras— bajo la órbita de Francesc Cambó, impulsor de lo que entonces se llamó el Partido del Centro Constitucional» (Álvarez + Fernández 2009b: 132), propòsit que fracassà. No obstant això, Gastalver sempre seguia amb atenció els moviments de la Lliga Regionalista i del seu capdavanter, Francesc Cambó, considerats per aquest sevillà d'adopció peces determinants per a

la regeneració d'Espanya (Álvarez + Fernández 2009b: 132). Al polític català, fins i tot, l'havia convidat a col·laborar al principal mitjà de l'andalusisme regeneracionista, *Bética. Revista Ilustrada* (1913-1917), i, alhora, obria les pàgines del seu diari a qualsevol notícia que generés tant la seva figura com el partit que dirigia. Així ho va fer el dia 19 de març reproduint unes declaracions de Cambó a la publicació francesa *Le Temps* on deia que «*los republicanos carecen de autoridad*» i que creia «*indispensable la revisión de la obra de la dictadura para restablecer la normalidad*» (XXXVIII, n.º 12.861, 19/III/1930, p.4).

El dia 25, *El Noticiero*, a l'edició de la tarda (XXXVIII, n.º 12.865, p.2), informava «*De la estancia de los intelectuales castellanos en Barcelona*», a la secció «*Telegramas de madrugada*»:

En Barcelona tributan un entusiasta recibimiento a los intelectuales castellanos. Son agasajados por sus colegas de Cataluña con un banquete, al final del cual se pronunciaron interesantes discursos.

A la pàgina 6 ampliava la notícia des de diversos aspectes, perquè, a més del multitudinari rebement i del banquet del Ritz, hi informava, també, del repartiment, a l'estació mateix de la capital catalana, del manifest que defensava la República federal. Dos dies després (XXXVIII, 27/III/1930, n.º 12.867, p.6), el *Noticiero* publicava una revista de premsa on sintetitzava el que havia anat apareixent en els mitjans més importants del país sobre l'homenatge:

los periódicos de Madrid y Barcelona comentan en diversos tonos los actos celebrados por los intelectuales castellanos y catalanes en la ciudad condal.

Hi destacava que els diaris *El Debate* i *El Imparcial* n'havien criticat la politització, davant del que escriuen *El Liberal* sobre «*el espíritu federal que se manifiesta en Cataluña, Vasconia y Galicia*» o *El Socialista* que deia que, a l'homenatge, no havia actuat:

el catalanismo, la política de Cambo, la Lliga, ni la plutocracia catalana, la menos inteligente del mundo. No es la Cataluña zafia e inculta que soportó a Martínez Anido y Arlegui, sino otra más valiosa y distinta.

I hi afegia, declarant el seu republicanisme, que:

ni en Andalucía misma se rechaza la solución federal, como la más oportuna para los problemas políticos del momento (...) El viaje de los intelectuales castellanos no puede tener otra significación que la de solucionar el actual problema del estado español, en un sentido republicano federal (...) si el acto no ha sido eso, no es entonces más que un poco de literatura.

Entre els diaris progressistes sevillans *El Liberal* [en endavant *EL*], fundat el 6 de gener del 1901, i un dels de major difusió a Andalusia, amb un tiratge que, durant els anys de la República, arribà a assolir el 50.000 exemplars (Álvarez + Fernández 2009a: 216), amb dues edicions, de matí i nit, seguia amb gran

interès tots els esdeveniments que afectaven el transcurs de la política espanyola, per la qual cosa sempre va donar gran rellevància, a les seves pàgines, a les notícies que venien de Catalunya i va fer cabuda a les seves veus més representatives tant de la cultura com de la política. El dia 19 de març del 1930 (*EL*, XXIX, n.º 10.733), per exemple, pocs dies després de la mort de Primo de Rivera, comencen a ser reproduïdes, sempre a la primera pàgina, un seguit de converses amb importants figures de la Catalunya d'aleshores. Signades per R. Ferro i amb el titular «*El problema de la Paz*», van ser entrevistats, entre molts altres, Rovira i Virgili, «*director de «La Nau», Jefe del partido republicano de la izquierda catalana*», (*EL*, XXIX, 19/III/1930, n.º 10.733), o «*D. Pedro Corominas. Presidente del Ateneo Barcelonés*» (*EL*, XXIX, 20/III/1930, n.º 10.734). Els textos començaven sempre amb un retrat psicològic i, fins i tot, físic del personatge com el que hi van fer a Joaquim Ruyra «*bondadísimo señor*», «*hombre bueno y sencillo*» que fa «*una vida reclusa*», que no participava en cap acte polític ni de homenatge «*hasta quedar completamente aislado del mundo, sin más expansión que los libros y las cuartillas. Y todo esto para vivir en paz y en gracia de Dios*» (*EL*, XXIX, 21/III/1930, n.º 10.735) i, a més a més, tenien sempre un enfocament pro-català, més encara quan la informació tractava qüestions de la realitat política del moment, com, per exemple, el restabliment de la Mancomunitat de Catalunya (*EL*, XXIX, 30/III/1930, n.º 10.744, p. 1). No és gens estrany, doncs, que *El Liberal* de Sevilla, concedís, entre les seves pàgines, un protagonisme especial a l'homenatge als intel·lectuals castellans a Barcelona. Ja el dia 19 de març (*EL*, XXIX, n.º 10.733), en primera pàgina, apareix una nota sobre la recepció: «*continúan los preparativos para los actos que se celebrarán en honor de los intelectuales castellanos que deberán llegar a esta capital el domingo próximo*», i el 25 (*EL*, XXIX, n.º 10.739), també en primera, en un extens article a tres columnes, es pot llegir la crònica sobre «*El banquete ofrecido por los intelectuales catalanes a los castellanos*» que para atenció en les personalitats de reconegut prestigi que hi havien assistit a més de ressenyar els principals discursos que s'hi havien pronunciat al sopar del Ritz. Al diari li interessava remarcar, sobretot, els plantejaments polítics dels oradors, que demanaven la immediata solució del problema català. Així, al costat de les paraules de Pedro Sáinz Rodríguez, en aquell moment destacat «amic de Catalunya»: «*los castellanos han venido a Barcelona no para asimilarla sino para estudiarla y amarla*», s'hi reproduïen les de Pi i Sunyer insistint en la idea de la llibertat dels pobles. La crònica d'aquell dia acabava amb la informació de l'expedició a Sitges del dia següent i el retorn a Madrid dels convidats.

És molt significatiu que, en aquest diari, el mateix el dia 30 (*EL*, XXIX, n.º 10.744, p.5) aparegués una notícia sobre «*Un banquete a los intelectuales madrileños y sevillanos*» amb motiu de la inauguració d'una nova llibreria de la Compañía Ibero-Americana de Publicaciones a Sevilla dirigida per Pedro Sáinz Rodríguez. Una més, després de la de Barcelona, que evidenciava la intenció d'aquest grup editorial de seguir ajudant a posar les bases d'una cultura que recolzés l'iberisme i la política progressista.

El futur de *El Liberal*, que havia tingut durant aquests anys el suport dels sectors més esquerrans de la ciutadania andalusa, estava ja marcat perquè, en iniciar-se la guerra civil, va veure assolada i incautada la seva seu pels colpistes

fins al punt que van acabar transformant-lo, «*meses después en el diario FE, (...) hasta su desaparición, ya a mediados de los años cuarenta*» (Álvarez + Fernández 2009b: 124).

b) Granada

En el cas de Granada, una petita ciutat de províncies però que gaudia d'un bon ambient artístic i literari, gràcies en gran part a la seva Universitat que havia arribat a ser la tercera del país, després de les de Madrid i Barcelona i que, des de primeries de segle, havia tingut un «*protagonismo ciudadano en la esfera cultural y política*» (Gómez Oliver 2007: 58), es mirava molt de prop el desenvolupament de les idees renovadores que venien de Catalunya. Les relacions amb la cultura catalana, iniciades l'últim terç del segle XIX amb l'amistat entre Ganivet i Rusiñol havien significat un estímul per a la ciutat que es mantenia amb el canvi de segle. L'exemple polític més significatiu havia estat, als anys vint, la vinculació, entre el granadí, Antonio Gallego Burín –i el grup que, amb ell, feia la revista *Renovación*– amb Joan Estelrich i Eugeni d'Ors, els anys en què d'Ors havia ocupat la direcció d'Instrucció Pública de la Mancomunitat de Catalunya, però, sobretot, amb Francesc Cambó amb qui va tenir força afinitat ideològica, fins al punt que Granada va ser un dels llocs de l'Estat que intentà formar un grup polític de base regionalista tot posant la mirada en el model de la Lliga Regionalista catalana.

Per a Gallego Burín, defensor d'un regionalisme conservador, com el del sevillà Gastalver, enfrontat a l'andalusisme nacionalista de Blas Infante, la personalitat de Cambó i la reforma que la Lliga estava portant a terme a Catalunya des de feia anys, havien de ser referents per a Andalusia: «*Son Andalucía y Cataluña los que quieren crear la vida nueva, hacer la nueva España, con hombres libres y conscientes*» havia escrit a *Renovación* (22/III/1919, n.º 9, p.1). Per això, no és estranya la seva absència al sopar de l'any 30 a Barcelona, malgrat l'estreta amistat que mantenia amb personatges granadins com Melchor Fernández Almagro o el mateix Lorca, que sí que havien fet suport a les reivindicacions culturals catalanes i que, al costat d'altres figures rellevants de les lletres andaluses, havien signat la carta-manifest del 1924. Però posicionat en actituds conservadores i espanyolistes de clar compromís amb les del desaparegut Primo de Rivera, al futur alcalde de Granada a la postguerra el caire polític més aviat progressista de l'acte havia de causar-li cert rebuig.

A nivell artístic, a Granada, la relació amb Catalunya seguia tan viva com a l'època de Ganivet i Rusiñol. A la forta personalitat de Federico García Lorca, declarat «*catalanista furibundo*», que, protagonitzà diversos projectes literaris en estreta relació amb els avantguardistes catalans, hi hem d'afegir el revulsiu cultural que significà el diari *El Defensor de Granada* [en endavant *EDG*].

Fundat el 20 de setembre de 1880 per Luís Seco de Lucena Escalada, «*como plataforma para la opinión y el comentario de los problemas locales*» (Ruiz Manjón 2002: 24), *El Defensor* va comptar, al llarg de la seva ininterrompuda existència, amb la col·laboració de signatures reconegudíssimes a

l'Espanya d'entre segles, des d'Ángel Ganivet, Machado, Unamuno o Baroja a Blasco Ibáñez o Pérez de Ayala. A partir de la dècada dels vint, va prendre una orientació marcadament republicana, fins al punt que va córrer la mateixa sort que *El Liberal* de Sevilla en començar la guerra civil, encara que, malauradament, en aquest cas, el seu director, Constantino Ruiz Carnero, va ser detingut i afusellat pocs dies després.

Recuperada la llibertat de premsa després de la caiguda de Primo de Rivera, *El Defensor de Granada*, al costat de les nombroses notícies referides a les eleccions generals imminents i al restabliment de la normalitat constitucional («*numerosas personalidades de esta capital [Barcelona] firmarán y darán a la publicidad en breve un manifiesto abogando por la implantación en España de una república federal*», (EDG, LI, 22/III/1930, n.º 26.822, p.2), sempre informava als lectors granadins, dia rera dia, de tot el que generava la vida política i cultural catalana. Notícies diverses, algunes sense cap importància, o purament locals, a d'altres de més rellevància, com la inauguració de l'Exposició del Llibre Català a Madrid (EDG, XLIX, 3/12/1927, n.º 25.347, p.2; EDG, XLIX, 6/12/1927, n.º 25.350, p.2), així com sobre les activitats dels republicans exiliats o dels empresonats pel «complot del Garraf» (EDG, LI, 1/IV/1930, n.º 26.839, p.2; EDG, LI, 2/IV/1930, n.º 26.842, p.1; EDG, LI, 3/IV/1930, n.º 26.844, p.1; EDG, LI, 4/IV/1930, n.º 26.845, p.2). Per això mateix, la trobada del dia 23 de març del 1930 a Barcelona no podia tampoc passar-hi desapercebuda. Ja el dia 22 de març a *El Defensor* els lectors havien pogut llegir que «*para recibir a los intelectuales castellanos*» «*continúan haciéndose con gran actividad los preparativos*» (EDG, LI, 22/III/1930, n.º 26.821, p.2). I, a l'edició de la tarda del dia 23, sota el titular «*Llegada del primer grupo de intelectuales castellanos*»:

esta noche llegó a esta ciudad el primer grupo de intelectuales castellanos, siendo recibidos por las autoridades e inmenso gentío, que le tributó cariñosísimo recibimiento. La Prensa de la noche les dispensa grandiosa acogida (EDG, LI, n.º 26.823, p.2),

remarcava l'arribada a Barcelona del catedràtic de la Universitat i reconegut socialista Fernando de los Ríos on va ser «*recibido por numerosos amigos y correligionarios*».

L'endemà, 24 de març (EDG, LI, n.º 26.825, p.1), en una crònica més extensa sobre tot el que havia passat a Barcelona, que portava el títol «*Información de Cataluña. Banquete a los intelectuales castellanos*», a més dels discursos de Sáinz Rodríguez, Ortega y Gasset, Menéndez Pidal, Pi i Sunyer, Ossorio y Gallardo, qui demanava «*al Gobierno una amplia amnistía, grande e ilimitada como exige [sic] la justicia*» o el doctor Marañón que havia cridat «*¡Catalanes, castellanos, debemos decir que queremos una España federada y moderna*», hi destacava les paraules de Fernando de los Ríos, el qual havia dit que «*se debió evitar el centralismo, que impidió a la región catalana que sintiese responsabilidad de sus actos*». Discurs al qual va tornar el dia 25 perquè tenia «*una significación especial en los momentos actuales, porque en todos los ámbitos de España se siente un deseo de regeneración*». Aquell dia

la informació es completava amb el relat de la visita dels castellans a Sitges i al Cau Ferrat, «*la hermosa finca de Santiago Rusiñol*», vell conegut de la ciutat de la Alhambra i bon amic del fundador del diari, Luís Seco de Lucena, on els convidats van ser complimentats «*por las autoridades y el pueblo en masa, que les tributó un grandioso recibimiento*» (EDG, LI, 25/III/1939, n.º 26.828, p.2),

Per a *El Defensor*, republicà, federal i socialista, referència, com *El Liberal* –del mateix grup editorial– dels nuclis progressistes andalusos a pocs mesos de proclamar-se la II República, les paraules de Fernando de los Ríos o de Gregorio Marañón, de qui se'n reproduiran, dies després, les seves declaracions a l'*Heraldo de Madrid* sobre que «*el problema catalán, bien entendido, no existe*» (EDG, LI, 27/III/1930, n.º 26.832, p.4), el que havia passat a Barcelona era la conseqüència lògica de la política que Espanya venia arrossegant des de la Restauració i que, en aquells moments, es convertia en clau de volta de la futura República.

CONCLUSIONS

Per acabar, vull remarcar, d'una banda, que, en aquells dies, les notícies referides a Catalunya i a qualsevol persona que la representés en temes socials, polítics i culturals tenien un clar protagonisme a la premsa d'Andalusia. A tall d'exemple, dos noms, el d'Eugeni d'Ors, que tot i ser col·laborador del monàrquic *ABC*, era, també, un dels intel·lectuals catalans més presents als diaris de la regió. De les seves visites i conferències a Andalusia, que hi anava pronunciant a les tribunes públiques i privades, sempre n'informaven els mitjans, de qualsevol ideologia. O el d'un vell Antoni Rubió i Lluch, president a Madrid de l'Institut d'Estudis Catalans, que, el mateix dia de l'homenatge als castellans a Barcelona, 23 de març del 1930, entrava a la Real Academia Española com a representant de la secció catalana. El seu discurs titulat «*Del nombre y de la unidad literaria de la lengua catalana*», en un acte en el qual no hi va ser present el president Ramón Menéndez Pidal, en aquell dia a la ciutat comtal, va ser àmpliament ressenyat en, pràcticament, tota la premsa andalusa, tant a la conservadora (*El Correo de Andalucía*, XXXII, 25/III/1930, n.º 10.572, p. 2; el *Noticiero Granadino*, XXVII, 28/III/1930, p.1) com a la progressista (EDG, LI, 28/III/1930, n.º 26.833, p.2). Segons l'historiador Víctor M. Arbeloa, fer acadèmic de l'Academia Española un membre de la nissaga restauradora de la llengua catalana havia estat «*una pequeña respuesta de Castilla a Cataluña, en el largo diálogo emprendido con amor y esperanza*» (Arbeloa 1979: 183).

La recepció als castellans a Barcelona va ser, doncs, una notícia de gran rellevància durant aquells dies en uns mitjans tant ideologitzats com els de la resta d'Espanya, i el pretext entorn al qual van girar gran part dels pronunciaments públics entre assimilisme o federalisme. Si per a les forces conservadores la *qüestió* catalana es plantejava com a problema, per als exponents del pensament ideològic d'esquerres el reconeixement de la identitat de Catalunya era una de les vies de solució als problemes enquistats que patia el país.

La festa de convivència intel·lectual havia transcorregut entre discursos entusiastes de cordial gratitud per part catalana i d'amor a la catalanitat cultural, no tant a la política, de personatges ben significatius de l'Espanya d'aleshores de les més diverses procedències ideològiques. Republicans, socialistes, liberals i, fins i tot, feixistes com Ramiro Ledesma Ramos, que encara no havia fundat Falange Española, a més d'importants representants de les lletres espanyoles, tots, però, hi van coincidir a fer suport a la trobada barcelonina. És veritat que, anys després, sobretot acabada la Guerra Civil, molts dels que hi havien participat o promogut els diferents actes en renegaren. Però, des d'aquell llunyà projecte d'Azorín del 1923 fins als anys de la II República, tots van reclamar, encara que alguns amb el contradictori matís de la defensa d'un catalanisme de dimensió nacional, el respecte a les reivindicacions que s'hi demanaven. Aquest homenatge de Barcelona començava a posar les bases per a l'enteniment entre Catalunya i la resta de l'Estat. Un pas important que, sabem, es truncaria pocs anys després.

BIBLIOGRAFÍA

- Álvarez Rey, L.+Fernández Albéndiz, M.del C. (2009a) «*El Liberal*, de Sevilla (1901-1936). Un diario independiente en la Andalucía anterior a la guerra civil», *Pasado y Memoria, Revista de Historia Contemporánea*, 8, pp.199-220.
- Álvarez Rey, L.+Fernández Albéndiz, M.del C. (2009b) «Un diario entre la Restauración y la Segunda República: *El Noticiero Sevillano* (1893-1933)», *Historia y Comunicación Social*, 14, pp.123-142.
- Arbeloa, V. M. (1976) «Castellanos y catalanes (Una fiesta de hermandad en 1930)», *Tiempo de Historia*, Año II, febrero, n.º 15.
- Arbeloa, V. M. (1979) «La visita de los intelectuales castellanos a Barcelona (1930)», *Estudios de Deusto*, 2.ª época, v. 27, fasc.62, enero-junio, pp.169-220.
- Azaña, M. (1990) *Obras Completas*, Madrid, Giner.
- Balcells, A. (2011) *Cataluña ante España. Los diálogos entre intelectuales catalanes y castellanos, 1888.1984*, Lleida, Milenio.
- Contreras, J. (2008) *Azaña y Cataluña. Historia de un desencuentro*, Barcelona, Edhasa.
- EDG: El defensor de Granada.*
- Gómez Oliver, M. (2007) *José Palanco Romero. La pasión por la res pública*, Granada, Universidad de Granada.
- Jorba, M. (2015) «Els primers anys de Joan Estelrich a Barcelona (quasi per ell mateix)», *El món d'ahir de Joan Estelrich. Dietaris, cultura i acció política*, Universitat de València, València.

- Pericay, X. (2013) *Compañeros de viaje. Madrid-Barcelona, 1930*, A Coruña, Ed. Del Viento.
- Ruiz-Manjón Cabeza, O. (2002) «Luís Seco de Lucena, el apasionado defensor de Granada», *Un apellido en el periodismo granadino. Seco de Lucena*, Catálogo de la Exposición (7 de noviembre de 2002), Granada, Junta de Andalucía. Consejería de Cultura. Caja de Granada. Obra Social.
- Salord Ripoll, J. (2015) «Les correspondències menorquines de Joan Estelrich (1913-1957)», *El món d'ahir de Joan Estelrich. Dietaris, cultura i acció política*, València, Universitat de València.
- Ucelay-Da Cal, E. (1991) «Vanguardia, Fascismo y la interacción entre nacionalismo español y catalán: el proyecto catalán de Ernesto Giménez Caballero y algunas ideas corrientes en círculos intelectuales de Barcelona, 1927-1933» en: Justo G. Beramendi y Ramón Máiz (eds.), *Los nacionalismos en la España de la Segunda Republica*, Madrid, Siglo XXI, pp. 39-95.
- Ventalló, J. (1976) *Los intelectuales castellanos y Cataluña. Tres fechas históricas: 1924, 1927 y 1930*, Barcelona, Galba ed.
- Ventalló, J. (1977) «Más sobre los intelectuales castellanos y Catalunya. Azaña: «La libertad de Catalunya y de España son la misma cosa», *Destino*, 7/13 de julio, n.º2074, pp.22-23.